

Bakının rəmzlərindən biri də Nizami adına Azərbaycan Milli Ədəbiyyat Muzeyinin binasıdır. Onun fasadında xalqımızın dahi sənətkar övladlarının bir neçəsinin şərafına ucaldırılmış heykəllər diqqət çəkir. Şəhərimizin qonaqları öz yerində, elə bizim hər birimiz də oradan dərhal ötüb keçmiş, bir anlığa ayaq saxlayıb onlara nəzər yetiririk. Təbii ki, qürur hissi yaşayırıq. Bax, orada heykəlləri sıralanmış şəxsiyyətlərin hər birinin xalqın qəlbində öz yeri var, haqq olaraq ehtiramla xatırlanırlar. Mirzə Cəlil Məmmədquluzadə də onların arasındadır, məmləkətimizdə də, qonşu ölkələrdə də Molla Nəsrəddin kimi tanınan bizim Mirzə Cəlil...

Kiçik hekayələrin böyük ustadı

Ədəbiyyat və ictimai fikir tariximizdə Molla Nəsrəddin adı ilə özünü əbədiləşdirmiş və bu adla bütün Şərqdə, hətta Rusiyanın dərinliklərində məskunlaşmış müsəlman-türk obalarında böyük şöhrət qazanmış Mirzə Cəlilin xalqı qarşısında xidmətləri böyükdür. "Molla Nəsrəddin" jurnalı müsəlman dünyasının böyük şöhrət qazanıb yayılan, oxunan və böyük təsir gücünə malik olan bir mətbuat orqanı idi. Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycanın mədəni inkişafı tarixində, Yaxın Şərqi və bütün islam ölkələrinin ictimai fikir tarixində misilsiz inqilab yaranan "Molla Nəsrəddin" jurnalını nəşr etməyə başlayan zaman tam bitkin, ictimai siyasi mübarizə idi.

Jurnalın birinci sayı 1906-cı il aprelin 7-də çıxmış və birdən-birə cəmiyyətdə böyük əks-səda doğurmuşdu. Çünki jurnalın dediyi sözləri o vaxtda qəder Azərbaycan mətbuatında hələ heç kəs deməmişdi.

"Molla Nəsrəddin" jurnalı mürtəce qüvvələrin, istibad və zülm, cəhalet və mövhumat, zülmət və istismar aləminin qeyzi, kini, hiddətli əks-hücumu ilə qarşılanırdı.

"Molla Nəsrəddin" qorxmurdu. Rusiyanı bürümüş qara irtica illərində belə gur səsi ilə yatanları oyanmağa çağırırdı, dini xurafata, geriliyə, avamliğa, nadanlığa qarşı kəskin etirazını bildirdi.

Dövrünün görkəmli jurnalisti və mütəfəkkiri, ictimai xadimi Əhməd bəy

ləsində doğulan Cəlil 1873-1876-cı illərdə Molla Əli Hüseynzadənin, 1877-1879-cu illərdə isə Hacı Molla Bağırın məktəbində oxumuşdur. Bu barədə yazırdı: "7-8 yaşında molla yanına gedib çərəke və Quran oxumağım da yadıma düşür. Naxçıvanda o vətə müderrisliklə məşhur olan Hacı Bağır və Molla Əlinin də məktəblərində oxumuşam və Hacı Molla Bağırın falaqqasının çubuqlarının acısını, deyəsən, indi-bu saat yenə ayaqlarımda hiss edirəm".

Həmin vaxtlarda ərəb və fars dillərini öyrənən ədib, daha sonra 1879-cu ildən Naxçıvan şəhər üçsinfli məktəbində təhsilini davam etdirib. Həmin məktəbdə dərslər rus dilində tədris olunurdu və Azərbaycan dilinin tədrisinə az yer verilir. Burada təhsil aldığı 3 il müddətində ona dərslər deyən müəllimləri maarifçi Konstantin Nikitinin, gürcü xalqçı-demokrat Georgi Urtuqaurinin, ana dili və şəriət müəllimi Mirzə Sadiq Qulubəyovun Cəlilin dünyagörüşünün inkişafına böyük təsiri olmuşdur.

Ədibin dünyagörüşünün, bədii zövqünün, yaradıcılıq vərdişlərinin formalaşmasında 5 il oxuduğu (1882-1887) Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyasındakı təhsil illəri mühüm mərhələ təşkil edir. Cəlil burada Azərbaycan və Şərq ədəbiyyatı ilə yanaşı, Avropa, rus elmi, mədəniyyəti və demokratik fikri, mütərəqqi pedaqoji təlimi ilə də yaxından tanış olmuşdur.

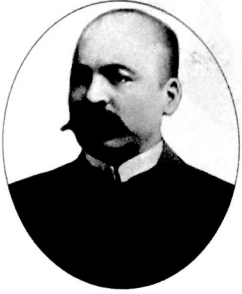
Seminarıyanı bitirdikdən sonra Cəlil Məmmədquluzadə İrəvan quberniyasının Uluxanlı, Naxçıvan mahalının Baş Nəraşen və Nəhrəm kəndlərində müəllimlik etmişdir. Nəhrəmdə dərslər dediyi illərdə kənd məktəbində tarix muzeyi yaradan Cəlil Məmmədquluzadə bu muzeydə Azərbaycan tarixinin müxtəlif dövrlərinə dair materialların toplanmasına nail olmuşdu.

Bununla yanaşı, ipəkçilik peşəsini öyrətmək üçün xüsusi məşğələlər təşkil etmiş, kəndlilərin ağır iş şəraitini yüngülləşdirmək üçün Tiflisdən dəmir kotan gətirmişdi. O, həmçinin yerli həvəskarlarla birlikdə Naxçıvanda teatr tamaşaları təşkil etmiş, bununla da, əslində mənsub olduğu xalqın maariflənməsi, milli oyanışı və mədəni tərəqqisi üçün çalışmışdı.

Kəndlərdə müəllim işlədiyi illər ədibin gələcək yaradıcılığı üçün də zəngin material vermişdi. Bir sıra kiçik hekayələrini, "Danabaş kəndinin əhvalatları" (1936-cı ildə nəşr olunmuşdu) povestini də bu dövrdə yazmışdı.

Cəlil Məmmədquluzadənin ilk yaradıcılıq dövrü 1905-ci il inqilabına qədər davam etmişdir. Bu dövrdə "Çay dəstgahı" adlı alleqorik mənzum dramını, "Danabaş kəndinin əhvalatları" povestini, "Danabaş kəndinin məktəbi", "Kişmiş oyunu", "Poçt qutusu" hekayələrini yazmış, rus dilindən bəzi tərcümələr etmişdi. Ədibin yaradıcılığının birinci dövrünə aid olan bu ilk

əsərlərində inqilabdan əvvəlki Azərbaycan kəndinin, kəndlisinin həyat və məişətinin müxtəlif cəhətləri əks olunub.

1909-cu ildə yazdığı "Ölümlər" komediyası XX əsr Azərbaycan dramaturgiyasının inkişafında yeni bir mərhələni təşkil edirdi. 1916-cı ildə Bakıda səhnəyə qoyulan "Ölümlər" komediyası uzun müddət Azərbaycan və Şərq ölkələrinin teatrlarında oynanıldı. "Ölümlər" haqqında Üzeyir Hacıbəyov demişdir: "Ölümlər" "Molla Nəsrəddin" kimi baltanı dibindən vuran bir pyesdir".

Cəlil Məmmədquluzadə Sovet dövründə də bədii yaradıcılığını davam etdirmiş irili-xırdalı əsərlər yazmışdı. Bu əsərlərdə Sovet hakimiyyətinin başlanğıc illərində Azərbaycanda gedən ictimai proseslər qələmə alınıb.

Ədibin hekayələrində qadın əsarətinə qarşı mübarizə mövzusu mühüm yer tutur. "Molla Nəsrəddin" jurnalının səhifələrində olduğu kimi, hekayələrində də həmişə qadınların ağır kölə vəziyyətinə qarşı çıxır, onların azadlığı uğrunda ciddi mübarizə aparırdı. Mirzə Cəlilin 1905-1920-ci illərdə yazdığı hekayələrdə ən çox işlənən mövzuların biri də məhz qadın azadlığı məsələsi ilə bağlı olmuşdur. Yazıçı 1924-cü ildə "Şərq qadını" jurnalının ildönümü münasibətilə yazdığı "Köhnə dərdim" adlı məqaləsində demişdi: "Bütün ömrümdə vurduğum qələmin çox hissəsi Şərq qadını məsələsi üstünə vurulub. Şərq qadının dərdini mən hamıdan artıq anlıya bilərəm. O mənim köhnə dərdimdi... Nədir onların dərdi? Şərq qadını azad etmək! Nədən? Şəriətin kəməndindən, müsəlmanlığın zəncirindən, hərəmxanələrin zindanından, qara çarşafın zülmündən".

Ədib müsəlman aləmində dəbdə olan siğəni əxlaqa, ailə məsuliyyətinə zidd hesab etmiş və bu fikirlərinə görə ruhanilər tərəfindən təqib olunmuş ölümə hədələnmişdi. Bu barədə Həmidə xanım öz xatirələrində belə yazırdı: "Faiq əfəndi Mirzə Cəlilə bildirdi ki, evdən kənara çıxmasın, onu öldürmək istəyirlər. Şəhərin müsəlman hissəsi böyük həyəcan keçirirdi. Camaat mollaların başçılığı ilə məscidə toplanıb Mirzə Cəlilə lənət oxuyur, İslama rəxna yetirən o dinsizin qətlinə fərman verirdi. Başqa yerlərdən avamlar Mirzə Cəlilə söyüş və hədələrlə dolu məktublara göndərmişdilər".

Buna baxmayaraq Şərq qadınının azadlığı uğrunda ədibin apardığı mübarizəyə yüksək qiymət verən dövrün mütərəqqi ziyalıları da az deyildi. Y.Vəzirov "Millet" qəzetində çap etdirdiyi məqaləsində yazırdı: "İslam aləmində həlli üsyana səbəb olan bir çox dini məsələləri "Molla Nəsrəddin" zəmanə nöqtəyi-nəzərini etibara alaraq, qolaylıqla həll yoluna saldı. Əski qanun və adətlər dairəsini pozub geniş bir vadiyə çıxdı. Qadın məsələsi kimi zəruri, həyatı və bununla belə qarışıq məsələni həll etdi-zəmanə yazılmış qanunlardan qüvvətlidir, - dedi: Zəmanə tələbatına tabe olunuz!".

Cəlil Məmmədquluzadənin zəngin bədii irsi təkcə Azərbaycanda deyil, Yaxın və Orta Şərqdə, xüsusilə İran və Türkiyədə ədəbi-ictimai fikrin, maarifçi-demokratik hərəkatın inkişafına təsir göstərmişdi. Çünki o, təkcə kiçik hekayələrin böyük ustası deyil, həm də böyük demokrat idi...

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".

ملا نصر الدین

Ağaoğlu yazırdı: "...Baxın, "Molla Nəsrəddin"ə! Bu cəridə nə gözəl cəridə! Nə qədər əql, zəka, məharət və zövq göstərir! Nəinki biz müsəlmanlar, bəlkə ən mədəni, ən mütərəqqi təifələr böylə cəridələr ilə fəxr edə bilərlər! Onun nəqşləri, sözləri o qədər gözəl, o qədər pürmənə, o qədər tənbihamir nəqşlər və sözlərdir ki, insanın baxdıqca xoşu gəlir, baxdıqca bəsirəti artır".

Cəlil Məmmədqulu oğlu Məmmədquluzadə 1869-cu il fevral ayının 10-da Naxçıvanda doğulub, 1932-ci il yanvarın 4-də isə Bakıda dünyasını dəyişib. Azərbaycan yazıçısı, dramaturqu, jurnalisti, ictimai xadimi, "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbinin banisi və ideya rəhbəridir. O, həmçinin Azərbaycanda və Şərqdə ilk feminizm, qadınların və kişilərin hüquq bərabərliyi ideologiyasının əsasını qoymuş ictimai xadim hesab olunur. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 7 may 2019-cu il tarixli qərarı ilə əsərləri dövlət vəridatı elan edilən müəlliflərin siyahısına daxil edilmişdir.

Naxçıvanda kiçik tacir ai-